

ПРОБЛЕМИ НА ШЛЯХУ СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ

Анотація. Проаналізовано питання визначення поняття «політична нація» та його відмінність від поняття «етнічна нація». Досліджено основні фактори щодо формування в Україні на сучасному етапі національної ідеї та, своєю чергою, політичної нації.

Ключові слова: політична нація, етнос, права людини, національні меншини.

Аннотация. Анализируются вопросы определения понятия «политическая нация» и его отличие от понятия «этническая нация». Изучаются основные факторы формирования в Украине на современном этапе национальной идеи и, в свою очередь, политической нации.

Ключевые слова: политическая нация, этнос, права человека, национальные меньшинства.

Abstract. It is dealt with analyses of the problem of «political nation» definition and its distinction from the definition «ethnic nation». Basic factors on formation of modern Ukrainian national idea and in its turn political nation are discussed.

Keywords: political nation, ethnos, human rights, national minorities.

Постановка проблеми. Становлення в Україні політичної нації є важливою передумовою консолідації роз'єданого суспільства нашої держави. На ній зосереджує свою увагу ряд науковців, розглядаючи її як у контексті співіснування етнічних груп, так і соціальних прошарків, а також звертають увагу на проблему співіснування в єдиній державі регіонів із різною історією й традиціями [1—5]. Незважаючи на значну увагу до проблеми національної консолідації в Україні у період державотворення чіткого механізму розбудови політичної нації із практичними рекомендаціями на близьку перспективу вироблено так і не було.

Мета статті — узагальнити уявлення про політичну націю, окреслити бачення шляхів її формування з урахуванням особливостей сучасного розвитку України.

Основні результати дослідження. Заслугує на увагу думка науковців, які розглядають політичну націю, на відміну від нації етнічної як багатоетнічну спільноту, що історично склалася в межах однієї держави, об'єднану спільними корінними інтересами і великою метою, яка згуртовує і надихає всі етноси на її досягнення в ім'я піднесення і процвітання країни, утвердження гідного її місця в світі. Адже саме так слід, на наш погляд, розуміти те, що включає поняття «національна ідея».

Водночас без міжнаціонального порозуміння і створення умов комфортного співіснування представників різних національностей у єдиній державі неможливі ні формулювання національної ідеї, ні становлення політичної нації. Виходячи із цього, метою даної статті є виробити на основі аналізу українського досвіду суспільно-політичного життя у період незалежності конкретні пропозиції, спрямовані на формулювання національної ідеї та формування української політичної нації.

Так, найвищою метою політичної нації є:

— створення усім народам і народностям, які населяють дану країну, зокрема тим, кого в українській Конституції визначають як «національні меншини», необхідних умов для збереження їхньої ідентичності і повноцінного соціального та на-

* Kriuchkov G. K., People's deputy of Ukraine of III-IV convocations, Member of Central committee of Communist party of Ukraine, Kyiv, Ukraine. kruchkovg@gmail.com

PROBLEMS ON THE WAY OF BECOMING OF POLITICAL NATION IN UKRAINE

ціонального розвитку в складі багатонаціональної держави, утвердження гармонійних, толерантних відносин між ними;

— урахування об'єктивного становища як титульної, провідної нації, так і кожного етносу, їх внеску у становлення і розвиток своєї держави;

— захист малочисельних народностей на основі рівності і суворого дотримання їхніх прав й інтересів; гарантування всім громадянам можливості вільного вибору мови спілкування, виховання, навчання і творчості.

Світовий досвід переконливо свідчить, що поліетнічне суспільство може бути консолідоване і успішно розвиватися лише на вищевказаних засадах. Практично всі сучасні держави є багатоетнічними за винятком дуже невеликої кількості. За різними оцінками, в світі в даний час налічується від 6 до 10 тисяч етносів, тоді як держав — близько двохсот. 193 з них є членами Організації Об'єднаних Націй. Не в усіх багатонаціональних державах міжетнічні (міжнаціональні) відносини склалися і складаються без проблем, що, як правило, зумовлено історичними умовами їх становлення.

Нині доводиться спостерігати інтенсифікацію міграційних процесів, що вносить непрості моменти в політичне і соціальне життя країн, які ще недавно були фактично моноетнічними. Прикладом може бути Франція, країна, в якій чисельність громадян арабського походження стрімко збільшується, значну частину її населення складають вихідці з колишніх колоній. Або, наприклад, Федеративна Республіка Німеччина, в якій на 2011 р. налічувалося близько 1,607 млн вихідців із Туреччини, а також багато наших співвітчизників, громадян інших пострадянських держав, зокрема 195,31 тис. вихідців із РФ та 123,3 тис. з України [6, с. 170]. Міжнаціональні відносини в сучасних державах провокують прагнення населення окремих, переважно моноетнічних, утворень виділитися з багатонаціональної держави. Можемо спостерігати боротьбу окремих регіонів у низці держав за відокремлення. Це зокрема, Придністровська Молдавська Республіка у сусідній із Україною Молдові, боротьба басків в Іспанії та ірландців у Об'єднаному Королівстві Великій Британії та Північній Ірландії. Усього на даний час налічується близько 50-ти вогнищ сепаратизму в різних частинах світу.

Сепаратистські настрої зумовлені, як правило, порушеннями прав людини і народів. До того ж, у їх основі часто лежать не лише етнічні проблеми, а й етнорелігійні (етноконфесійні) чинники, що посилює гостроту ситуації.

У світовій практиці вирізняються два протилежні підходи до проблеми формування політичної нації:

— перший, що ґрунтується на пріоритеті прав людини і громадянина, виключаючи будь-яку дискримінацію за національною, конфесійною, мовною чи іншою ознакою;

— і другий, прихильники якого прагнуть утвердити, закріпити на конституційному рівні і в повсякденній практиці за однією, «корінною», «титульною», нацією статус фактично панівної з наданням їй «преференцій», тобто певних переваг з можливістю обмеження прав інших етносів. При цьому права нації ставляться вище, підносяться над правами людини й особистості.

У наш час переважає, принаймні в більшості країн Західної Європи, тенденція — ставити на перший план права людини. Саме за порушення прав і свобод громадян, як відомо, найбільше пред'являється претензій європейськими інституціями до нашої країни. Протягом 2001—2012 років до Страсбурзького суду з прав людини звернулися 906 громадян нашої країни. За рішеннями цього суду та на виконання його ухвал за рішеннями українських судових органів громадянам, чий позови було задоволені, виплачено в цей час майже 147 млн грн компенсацій за порушені права [7].

Становлення політичної нації як суспільного явища не є одномоментним актом. Було б помилкою уявляти справу так, що ось утворилась якась багатонаціональна держава чи союз держав, і в них одразу ж з'являється, так би мовити, в готовому вигляді єдина політична нація. Формування такої спільноти — це процес, характер і тривалість якого визначаються конкретними історичними умовами.

Варто навести приклад становлення й існування такої унікальної інтернаціональної спільноти, якою був радянський народ. Цей соціокультурний феномен заслуговує на увагу. Варто зазначити, що за усіх проблем, яких за часів існування Радянського Союзу було чимало, зокрема в національно-державному будівництві, в СРСР не зникло жодної народності, жодної мови, національної культури, а багато народностей не лише зберегло свою самобутність, а й уперше у своїй історії здобуло власну писемність. Природним у такій багатонаціональній країні було перетворення російської мови на мову міжнаціонального спілкування, що відкрило доступ усім народам Радянського Союзу до надбань не тільки великої російської, а й світової науки і культури. В цьому плані й для нашого народу українсько-російська двомовність є великим досягненням¹.

Окремо слід відмітити, що з утворенням Радянського Союзу, сформуванням небаченої раніше спільноти — «радянський народ» було започатковано також становлення і утвердження принципів нової — соціалістичної цивілізації, яка втілила в собі кращі риси східнослов'янської й інших цивілізацій — колективістські, гуманістичні засади: общинність, солідарність і взаємодопомогу, високу моральність і духовність, поважне ставлення до людини, до всіх націй і народностей, доброти і справедливості, порядності і милосердя, те, що сьогодні називають толерантністю, в тому числі й у міжнаціональних відносинах.

Зрозуміло, що зруйнування союзної держави — СРСР спричинило до згасання й такої спільноти, по суті політичної нації, якою був радянський народ. Водночас перед новими багатонаціональними державами, що утворилися на теренах Радянського Союзу, в тому числі й перед Україною, постала проблема формування нових політичних націй.

Складність процесу становлення політичної нації в нашій країні зумовлена низкою чинників, у тому числі об'єктивними історичними обставинами, про які слід узагальнено вказати:

— Україна — держава поліетнічна: в ній, за даними останнього Всеукраїнського перепису 2001 р., проживали представники більше ста (в пресі називають цифру — близько 140) націй і народностей. Поряд з українцями (за даними перепису — 77,8 %), росіянами (17,3 %), тут представлені кримські татари, болгары, молдавани, білоруси, угорці, поляки, євреї та інші етноси [8];

— протягом кількох віків різні регіони нинішньої України перебували в складі Російської, Австро-Угорської імперій, Радянського Союзу, Польщі та інших держав, що зумовило неоднаковий менталітет навіть у представників провідної — української етнічної нації, про що свідчить наявність різних діалектів української мов.

У нашому суспільстві, через відомі причини, гостріше, ніж в інших пострадянських країнах відчуваються відмінності у ставленні до багатьох історичних подій, в оцінці діячів минулого, особливо подій періоду Великої Вітчизняної війни;

Через двадцять з лишком років після антисоціалістичного перевороту кінця 1980-х — початку 1990-х рр., позначених глибокою, всеосяжною, в тому числі моральною, кризою, падінням у вітчизняній економіці, погіршенням життя мільйонів людей, збільшується кількість тих, хто негативно ставиться до зміни суспільно-політичного ладу і вектора соціально-економічного розвитку країни. За даними до-

¹ Авторська позиція, — ред.

сліджень, які щороку проводяться Інститутом соціології НАН України, питома вага тих, хто не сприймає капіталістичний шлях розвитку, помітно перевищує кількість прихильників капіталізму і продовжує збільшуватись. У 2000 році прихильників капіталізму в Україні підтримали 17,9 % учасників досліджень, у 2010-му — 11,4, у 2012-му — 8,9 %. Водночас на підтримку прихильників соціалізму висловились у 2012 році 22,9 % респондентів. Причому ця цифра протягом багатьох років залишається практично незмінною [9, с. 533].

З особливою гостротою відчувається різне ставлення в нашому суспільстві до проблеми зовнішньополітичного вибору України (вступ України до Європейського чи Митного союзу, членство в НАТО та ін.). Особливу активність і агресивність виявляють антиросійськи налаштовані сили, які прагнуть налаштувати наших громадян проти північного сусіда і стратегічного партнера, проти всього російського, в тому числі проти вільного використання російської мови*.

До цього слід додати значно глибшу, ніж у багатьох державах Європи соціальну, передусім майнову, диференціацію в нашому суспільстві, зuboження великих мас людей одночасно зі збільшенням величезних статків олігархів. У засобах масової інформації повідомляється, що 50 найбагатших сімей в Україні володіють 80 % внутрішнього валового продукту (ВВП). Водночас більше чверті населення, за офіційними даними, перебуває за межею бідності [10].

У результаті українське суспільство стає все більш роз'єднаним, розколотим, причому розкол відбувається, як ми бачимо, за принципом ставлення до корінних проблем життя країни, і з кожним роком він поглиблюється.

Ситуацію загострює жорстока перманентна боротьба між політичними силами, які, хоча й часто мають спільну соціально-класову природу, схожу чи навіть однакову зовнішньополітичну орієнтацію, стають непримиренними, безкомпромісними, коли йдеться про доступ до важелів влади і можливості неконтрольовано розпоряджатися. А ЗМІ та українське суспільство дану діяльність влучно назвали «дерібанити», загальнонародне надбання. При цьому провокаторами конфліктних ситуацій, каталізатором загострення протистояння в суспільстві дуже часто виступають представники радикальних сил у парламенті, свідками чого всі ми є. Ці сили мають панівні позиції в інформаційному просторі, який фактично віддала їм влада, в багатьох наукових установах гуманітарного профілю. Вони ведуть інтенсивну обробку громадської думки, роздмухують антикомуністичну істерію і русофобію, прагнуть нав'язати суспільству націонал-шовіністичну ідеологію, образ ворога в особі Росії*.

Ситуація навколо проблеми становлення в Україні політичної нації складається так:

У преамбулі Конституції України зафіксовано поняття «Український народ — громадяни України всіх національностей» [11]. Це поняття було включено в Основний Закон як компромісне після тривалих, гострих дискусій. У принципі воно співзвучне із загальноприйнятим розумінням політичної нації. У статті 24-й Конституції України у повній відповідності із засадами демократичної держави, якою проголосила себе Україна, закріплено неприпустимість будь-яких привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного і соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними чи іншими ознаками [11].

І всупереч цьому певні політичні сили намагаються, а подекуди і офіційна влада, нав'язати суспільству, а також усупереч вимогам статті 15 Основного Закону держави [11] націоналістичну ідеологію (згадаємо горезвісне гасло періоду пере-

---

* Авторська позиція — ред.

* Авторська позиція — ред.

бування на посаді Президента України В. Ющенка: «Одна нація — одна мова — одна церква»), закріпити в законах статус української етнічної нації як привілейованої, обмежити громадян у можливості вільно користуватися рідною мовою, у доступі до посад в органах державної влади і самоврядування*.

Ці політичні сили понад 10 років саботували під надуманими приводами ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин. А коли Хартію, врешті-решт, було ратифіковано, роблять усе, аби її положення на практиці не реалізувались. Про ситуацію, яка склалася у цій сфері, вірно сказав Президент України (1994—2005 рр.) Л. Кучма в книзі «Зламане десятиліття»: «Після Майдану В. Ющенко, як він не раз декларував, взявся за «формування нації». Але нічого з цього не вийшло. Чому? Тому що у свідомості переважної більшості громадян це рівнозначно утвердженню націоналістичних настроїв. В наших умовах це — хибний підхід» [12, с. 549].

За потурання нинішньої влади, репрезентованої Партією регіонів, націонал-шовіністичні сили стають більш ідеологічно агресивними. Одним із небезпечних прийомів останнього часу, спрямованих на насильницьку українізацію суспільства, варто відзначити оприлюднену нещодавно пропозицію «по-новому» вирішити проблему визначення етнічної приналежності громадян нашої країни. На сторінках однієї з київських газет можна прочитати таке: «потрібно всіх народжених в Україні писати в паспорті «українцями» із зазначенням при необхідності (підкр. Авт.) етнічного походження («українець єврейського походження», «українець російського походження», «українець молдавського походження» і т. п.)). При цьому, продовжує автор, — «кожний повинен мати безумовне право не вказувати своє етнічне походження, і примушувати його до цього повинно бути суворо заборонено» [13]. У разі, якби облік етнічного складу населення країни здійснювався за таким принципом, ми б одержали викривлену картину про національний склад українського суспільства.

Зрозуміло, що в умовах політичної ворожнечі і національної нетерпимості говорити про швидке становлення в Україні повноцінної політичної нації не випадає. Ситуація в країні, необхідність подолання розколу в суспільстві потребує зважених підходів до таких питань, реального забезпечення рівноправності громадян незалежно від їхнього етнічного походження, конфесійної приналежності, мови, якою вони розмовляють, рішучої протидії будь-яким проявам націонал-шовінізму, ксенофобії та екстремізму.

Особисто у автора є сумніви щодо спроможності нинішньої влади забезпечити саме такий підхід до формування української політичної нації. Тим більше, що, за великим рахунком, це пов'язано з необхідністю зміни політичного курсу, суспільно-політичного устрою, без чого сформувати політичну націю як життєздатну багатоетнічну спільноту вельми проблематично.

Щодо національної ідеї, покликаної цементувати політичну націю, визначати генеральний напрям її розвитку, то сформулювати її в умовах, у яких опинилася наша країна (як, утім, і майже всі колишні республіки Радянського Союзу), дуже важко, якщо взагалі можливо. Варто згадати, як ще на початку 1990-х рр. Президент Російської Федерації Б. Єльцин з притаманними йому розмахом і категоричністю спеціальним указом поставив завдання, щоб протягом року було сформульовано національну ідею для Росії. Відтоді минуло 20 років, однак «національна ідея» для Росії так і не з'явилась.

В Україні подібне завдання й не ставилося*. В країні, що перебуває в глибокій системній кризі, де утвердився наскрізь корумпований режим, дикий, бандитсь-

* Авторська позиція — ред.

* Авторська позиція — ред.

кий капіталізм, досі немає чітко сформульованої, розрахованої хоча б на середньострокову перспективу програми розвитку, не можна всерйоз говорити про національну ідею, а відтак і про сформовану політичну націю.

Заради розв'язання проблеми вироблення національної ідеї є нагальною необхідною виробити сучасну, яка б урахувала інтереси всіх націй і народностей нашої багатонаціональної держави, національну політику. Вона повинна ґрунтуватися на конституційних положеннях про рівність прав усіх громадян незалежно від їхньої етнічної приналежності та інших обставин, недопущенні проявів дискримінації на цьому ґрунті, національної чи релігійної нетерпимості, здійснення якої сприятиме консолідації нашого суспільства, становленню повноцінної політичної нації.

Висновки. Стан справ у сфері міжнаціональних відносин, необхідність згуртування нашого суспільства, сформування повноцінної політичної нації настійно вимагають вироблення сучасної української національної політики. Вагомий внесок у цю важливу справу покликані зробити вітчизняні науковці поглибленими дослідженнями процесів, що відбуваються в українському суспільстві, зокрема у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, духовній сфері, шляхів подолання відмінностей у соціально-економічному розвитку різних регіонів як передумови консолідації нашого суспільства, ролі держави, громадянського суспільства, соціальних інститутів, сучасних засобів впливу на свідомість людей у формуванні загальнодержавної ідентичності, доцільності, очікувань і ризиків федералізації України та інших актуальних проблем.

Литература

1. Бирюков Ф. Русская политическая нация. — Завтра. — № 49 (993). — 28 ноября 2012 — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://zavtra.ru/content/view/russkaya-politicheskaya-natsiya-2012-11-28-000000/>
2. Витухновская А., Чибисов В. Политическая нация. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://blackicon.livejournal.com/786577.html>
3. Кузнецова Е. Формирование современной политической нации на Украине — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-sovremennoy-politicheskoy-natsii-na-ukraine>
4. Малахов В. С. Национализм как политическая идеология: Учебн. пособ. / В.С. Малахов. — М.: КДУ, 2005. — 320 с.
5. Мартынов В. Строительство политической нации и этнонационализм / Мартынов В. // Логос. — 2006. — 2 (53). — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/logos/2006/2/ma7.html>
6. Migrationsbericht des Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge im Auftrag der Bundesregierung Migrationsbericht 2011. — [Electronic document]. — Access mode: http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/Migrationsberichte/migrationsbericht-2011.pdf?__blob=publicationFile
7. Гражданам Украины выплатили 147 миллионов гривен за нарушение прав человека // Кореспондент.net — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://korrespondent.net/ukraine/events/1545904-grazhdanam-ukrainy-vyplatili-147-millionov-griven-za-narushenie-prav-cheloveka>
8. Державний комітет статистики України // Всеукраїнський перепис населення 2001 — [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>
9. Українське суспільство 1992—2012: стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д. е. н. В. Ворони, д. соціол. н. М. Шульги. — К.: Інститут соціології НАН України, 2012. — 659 с.
10. Модернізація України — наш стратегічний вибір. Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. — К., 2011. — 416 с.
11. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — С. 141.

12. Кучма Л. Д. *Сломанное десятилетие*: Изд. 2-е, доп. пер с укр. — К.: Довіра, 2011. — 657 с.
13. Палій О. Національність у паспорті: добре чи погано? // День. —2013. — 11—12 січня.

References

1. Byriukov F. (2012, November 28). *Russian political nation* (Zavtra No 49 (993)) Retrieved from <http://zavtra.ru/content/view/russkaya-politicheskaya-natsiya-2012-11-28-000000/> (in Russ.).
2. Vituhnovskaya A., & Chibisov B. *Political nation*. Retrieved from <http://blackicon.livejournal.com/786577.html> (in Russ.).
3. Kuznetsova, E. *Formation of Modern political nation in Ukraine*. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-sovremennoy-politicheskoy-natsii-na-ukraine> (in Russ.).
4. Malakhov, V. S. (2005). *Nationalism as Political Ideology*: Textbook. Moscow: Kyiv State University (in Russ.).
5. Martianov, B. (2006). Construction of political nation and ethnical nationalism. (Logos 2 (53)). Retrieved from <http://magazines.russ.ru/logos/2006/2/ma7.html> (in Russ.).
6. Migrationsbericht des Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge im Auftrag der Bundesregierung Migrationsbericht 2011. Retrieved from http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/Migrationsberichte/migrationsbericht-2011.pdf?__blob=publicationFile
7. *147 million UAN were paid to the citizens of Ukraine for violation of human rights* (Korrespondent.net). Retrieved from <http://korrespondent.net/ukraine/events/1545904-grazhdanam-ukrainy-vyplatili-147-millionov-griven-za-narushenie-prav-cheloveka> (in Russ.).
8. *State Statistics Committee of Ukraine*. All-Ukrainian census of 2001 Retrieved from <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (in Ukr.).
9. Vorona, V. & Shulga, M. (Eds.). (2012). *Ukrainian Society 1992-2012: status and trends of change. Social monitoring*. Kyiv: Institute of Sociology NAS of Ukraine (in Ukr.).
10. *Modernization of Ukraine — our strategic choice*. Annual address of the President of Ukraine to Verkhovna Rada of Ukraine. (2011). Kyiv (in Ukr.).
11. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine, June 28, 1996, № 254k/96-VR. (1996). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine)*, 30, 141. (in Ukr.).
12. Kuchma, L. (2011). *Broken decade* (2-d ed.). Kyiv: Dovira (in Russ.).
13. Paliy, A. (2013, January 12—13). Nationality in passport: is it good or bad? *Den (Day)* (in Ukr.).